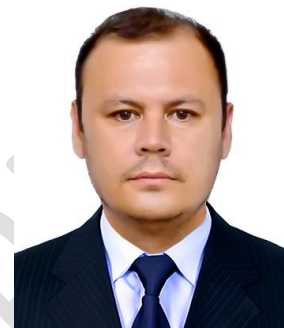

ДУНЁ ТАЖРИБАСИДА ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРГА (ГИЁХВАНДЛИККА) ҚАРШИ КУРАШ АМАЛИЁТИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ

Равшанов Алишер Сайдуллаевич, ТИҚХММИ Миллий тадқиқот
университети сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)

WORLD EXPERIENCE IN PRACTICE OF COMBATTING DEVIANT BEHAVIOR (DRUG ADDICTION) AND ITS DISTINCTIVE ASPECTS

Ravshanov Alisher Saidullaevich, Doctor of Philosophy (PhD) in
Political Science, National Research University ТПAME

<https://orcid.org/0009-0007-0369-350X>

e-mail:

alisher.ravsharov@gmail.com

МИРОВОЙ ОПЫТ ПРАКТИКИ БОРЬБЫ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ (НАРКОМАНИЕЙ) И ЕГО ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ

Равшанов Алишер Сайдуллаевич, Национальный
исследовательский университет ТИИИМСХ, доктор философии
(PhD) по политологии

Аннотация: Мазкур мақолада девиант хулқ-атворнинг асосий турларидан бири ҳисобланган, гиёҳванд моддалар савдоси ва гиёҳвандликка қарши курашда жаҳон тажрибаси ва унинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида фикр юритилади.

Калит сўзлар: девиант хулқ-атвор, гиёҳванд, гиёҳванд моддалар, дори-дармон, жиноятчилик, соғлиқни сақлаш.

Abstract: This article examines one of the main types of deviant behavior, the world experience of combating drug trafficking and drug addiction, as well as its distinctive features.

Key words: deviant behavior, drug addiction, narcotic drugs, drug addict, medications, crime, health care.

Аннотация: В данной статье рассматривается один из основных видов девиантного поведения, мировой опыт борьбы с торговлей наркотические средства и наркоманией а также его отличительные особенности.

Ключевые слова: девиантное поведение, наркомания, наркотические средства, наркоман, лекарственные препараты, преступность, здравоохранение.

КИРИШ. XX аср охирида гиёҳванд моддалар савдоси ва гиёҳвандликка қарши курашда янги ҳодиса бўлди[1]. Мисол учун, халқаро ҳамжамият БМТ шафеълигида ҳар йили дунёдаги гиёҳвандлик ҳолатини муҳокама қилади ва БМТнинг Гиёҳванд моддалар ва жиноятчилик бўйича бошқармаси орқали гиёҳванд моддаларнинг дунё бўйича ҳисоботларини нашр этади, унда халқаро наркотик тузилмалари фаолияти батафсил таҳлил қилинади, шунингдек, гиёҳванд

моддалар бозори динамикасидаги асосий тенденциялар аниқланади ҳамда назорат қилиш бўйича дастурлар таклиф этилади.

Бундан ташқари, гиёҳванд моддалар бўйича илмий-тадқиқот ишларини кенгайтириш дастурлари ва ушбу муаммога чуқур асосланган ёндашув, унинг олдини олиш ва кўп томонлама назорат қилишнинг яхлит тизими яратилди. Мазкур тизимнинг ҳуқуқий асослари сифатида гиёҳванд моддалар соҳасидаги халқаро конвен-

цияларни, жумладан, гиёҳванд моддалар тўғрисидаги ягона конвенция (1961), психотроп моддалар тўғрисидаги конвенция (1971) ва БМТнинг гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларнинг ноқонуний айланишига қарши бўлиб ўтган конвенцияларни санаб ўтиш мумкин.

Гиёҳвандлик ривожланишини оғирлаштирувчи муҳим омилларидан бири дорилар нархининг пасайиши, хусусан, Европада дори-дармон нархларининг пасайиши келгуси йилларда ҳалокатли оқибатларга олиб келмоқда. Негаки, «хавф гуруҳига» кирувчи инсонлар кўпроқ гиёҳванд моддаларни истеъмол қиладилар.

МАЗЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАРНИНГ ТАҲЛИЛИ. Америкалик тадқиқотчилар томонидан олиб борилган изланишларга кўра, гиёҳвандликка бўлган кескин ўзгаришлар кузатилмаслиги тасдиқланган. Мактаб битирувчиларининг улар томонидан қайд этилган “ноқонуний гиёҳванд моддалар” билан шуғулланиш даражаси дастлаб ҳар йили гиёҳванд моддаларни (алкоголь ва тамаки маҳсулотларидан ташқари) камида бир марталик истеъмол қилиш тажрибасига эга бўлган инсонлар сонига нисбатан (йилига 2-3%) ошиб бориши аниқланган. Шундан сўнг, ҳар йили ўтказиладиган ўлчовларнинг натижалари шуни кўрсатадики, америкалик мактаб ўқувчиларида гиёҳвандлик даражасининг деярли ўн йиллик барқарор пасайиши бошланди ва 1992 йилга келиб кўрсаткич энг паст даража – 40,7%га етди.

Масалан, Финляндияда катта ёшли аҳоли қисмининг 10 фоизи гиёҳванд моддаларни ҳаётларида камида бир марта синаб кўришган, Дания ва Англияда эса, катта ёшлилар нисбати мос равишда 25 ва 30 фоизга етади. Умуман олганда, Европада бу рақам (Бельгия, Германия, Испания, Ирландия ва Голландияни кўшиб ҳисоблаганда) 20% атрофида. Ёшлар орасида истеъмол даражаси кекса авлод вакилларида қараганда қарийб икки баравар юқори бўлиб қолмоқда.

Масалан, АҚШда ҳозирги кунда гиёҳвандликнинг олдини олишнинг камида учта модели мавжуд. Улардан энг машҳури “талаб ва таклиф модели” бўлиб, у дори-дармонларга параллел равишда талаб ва таклифни камайтиришга қаратилган. Гиёҳванд моддаларни суиистеъмол қилиш бўйича Америка Миллий институти (NIDA)нинг яна бир муҳим модели, гиёҳвандликни инсон учун муаммо сифатида

кўриб, у хабардорликнинг паст даражаси, таълим, потенциал ва профилактика дастурлари билан белгиланади. Наркотик моддаларни истеъмол қилиш деярли барча мамлакатларда ноқонуний ҳисобланса-да, бу ҳақиқат наша чекишни одатдаги хулқ-атвор ва тенгдошлар гуруҳи маданиятининг бир қисми сифатида кўрадиган ўсмирларнинг кўпайиши билан боғлиқ эмас. Европа минтақаси ва Шимолий Америкада гиёҳвандлик ва гиёҳвандлик сиёсатида катта фарқлар мавжуд. Унинг сиёсатига (соғлиқни сақлаш доирасида тарғиб қилиш, таълим муассасаларида, оилаларда ва маҳаллий ҳамжамият даражасида маслаҳат дастурларида бу акс этади) кўра, наша истеъмолининг кўпайиши ёшларнинг аксариятида гиёҳвандликка мойилликни ўстириши билан боғлиқ.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР. Дунё миқёсида амфетамин типидagi стимуляторлар (АЦ) наша гиёҳванд моддаларни истеъмол қилишнинг йиллик тарқалиши бўйича иккинчи ўринда туради. Амфетамин типидagi стимуляторлардан (АЦ) фойдаланувчилар сони опиат ва кокаин истеъмолчилари сонидан ошиб, учинчи ва тўртинчи ўринларни эгаллайди. Экстазни ҳисобга олмаганда, АЦ истеъмоли бутун дунёда кенг тарқалган ва кўпгина минтақаларда унинг кенгайиб боришига мойиллик устунлик қилади. АЦ бозорини баҳолашнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, унинг ҳаракатчанлиги ва ноқонуний тарқатиш йўллари жуда қиска ҳамда АЦни ишлаб чиқариш асосий истеъмол бозорларига яқин жойларда амалга оширилади, шунингдек, ишлатилган хом ашёнинг аксарияти қонунийдир. Ноқонуний бизнеснинг ишлаб чиқарувчилари янги дорилар (масалан, кетамин, мефедрон ва зираворлардан иборат аралашмалар)ни муомалага таклиф қилмоқдалар ва янги бозорларга чиқмоқдалар. АЦлар орасида энг муҳим гуруҳ – бу “амфетаминлар” ҳисобланади[2].

Экстазни истеъмол қилиш ниҳоятда кенгайиб, ноқонуний “экстазия” маҳсулоти дунёнинг деярли барча минтақаларини қамраб олган ва кўплаб мамлакатларга тарқалмоқда. Европа ва дунёнинг бошқа катта бозорларида синтетик психотроп моддалар тобора кўпроқ пайдо бўлмоқда, улар “экстазия” ниқоби остида сотилмоқда. “Клуб” дориларининг машҳурлиги ошди,

яъни улар “экстаз” ниқоби остида ёки ўз номлари билан сотиладиган пиперазин, кетамин ва бошқа суррогатлардан иборатдир. Қолаверса, талабнинг ўзгаришига қараб, гиёҳванд моддалар ишлаб чиқариш жойлари ўзгартирилмоқда. Илгари “экстазия” ниқоби остида сотиладиган таблеткаларнинг аксарияти Европада ишлаб чиқарилган бўлса, эндиликда “экстазия”ни ишлаб чиқариш Шимолий Америкада (айниқса, Канада) ва Осиёнинг баъзи хуудларида ҳам кўпайди.

Опий (афюн) тарқалиш даражаси бўйича дунёда учинчи ўринда турибди. Экспертларнинг ҳисоб-китобларига кўра, дунёда ушбу моддалардан 24-35 млн киши фойдаланган бўлиб, унинг тарқалиш кўрсаткичи 15-64 ёшдаги аҳолининг 0,5-0,8 фоизига тўғри келади. Дунё миқёсида энг муаммоли опиатлардир, яъни кўкнори ўсимлигидан олинган турли хил психоактив моддалар, биринчи навбатда афюн ва героиндир. Дунёдаги энг муаммоли опий гиёҳвандлик воситаси – бу героин ҳисобланади[3].

Тадқиқот мақсадидан келиб чиқиб, синтетик дорилар ва уларни қўллашни таҳлил қилиш жуда муҳим ҳисобланади. Шуни таъкидлаш керакки, дунёнинг бошқа минтақаларидан фарқли ўлароқ, Европада рецепт бўйича дори-дармонларни тиббий бўлмаган ҳолда истеъмол қилиш ҳали ҳам жиддий муаммо, деб ҳисобланмайди. Мисол учун, Дания, Эстония ва Финляндияда тиббий носоғлом мақсадлар учун рецепт бўйича опиоид истеъмоли жуда юқори бўлиб, бу героин истеъмолидан ҳам юқори баҳоланади. Шимолий Ирландия (Бирлашган Қироллик)да охириги йилларда тиббий бўлмаган рецепт бўйича опиоид истеъмол қилишнинг энг юқори кўрсаткичлари қайд этилди. Гиёҳванд моддалардан тинчлантирувчи воситалар сифатида ва транквилизаторлардан фойдаланиш учун катта миқдордаги улушни Шимолий мамлакатлар, хусусан, Швеция (11,6%), Норвегия (10,2%) ва Финляндия (8,5%) қайд этган. Европада бензодиазепиндан фойдаланиш гиёҳванд моддаларни истеъмол қилувчилар, шу жумладан, алмаштириш терапияси билан шуғулланадиганлар орасида кенг тарқалган. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ушбу терапияни бошдан кечираётганларнинг 11%дан 70%гачаси ҳозирги вақтгача бензодиазепиндан фойдаланишган.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР. Кўп миқдордаги гиёҳванд моддаларни суиистеъмол қилиш, айнақса, рецепт бўйича дори-дармонларни ноқонуний моддалар билан биргаликда ишлатиш, жумладан, седативлар ва транквилизаторларни суиистеъмол қилиш ташвиш уйғотади. Ушбу ҳолат синтетик дорилар ва рецепт бўйича дори-дармонлар, хусусан, синтетик опиоидларни, бензодиазепинларнинг истеъмоли кўпайиши кузатиладиган дунёнинг кўплаб мамлакатлари учун хосдир. Халқаро экспертлар ва россиялик тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, рецепт бўйича дори-дармонларни тиббий бўлмаган мақсадларда ишлатиш соғлиқни сақлаш соҳасида тобора кучайиб бораётган муаммога айланмоқда.

БМТнинг экспертлари томонидан дори-дармонларнинг етишмаслиги сабабли уларни рекреация қилиш (қайта тузиш) камайиши ва ички бозорда ишлаб чиқарилган зарарли моддалар истеъмолининг кўпайиши прогноз қилинмоқда. Масалан, Европанинг баъзи мамлакатларидаги героин фойдаланувчилари фентанил ва унинг сунъий яратилган элементларини истеъмол қилишга ўтишлари мумкинлиги таъкидланмоқда.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Наркоугроза и противодействие, 2000; Международно-правовые основы противодействия незаконному обороту наркотиков: Сб. документов/Сост. В.С.Овчинский, А.В.Федоров. –М.: ИНФРА-М, 2005. –624 с.
2. Всемирный доклад о наркотиках, 2019. [Электрон манба]: <https://www.unodc.org/unodc/ru/frontpage/2019/June/world-drug-report-2019-35-million-people-worldwide-suffer-from-drug-use-disorders-while-only-1-in-7-people-receive-treatment.html>.
3. [Ferri, M., Davoli, M. and Perucci, C.A. \(2011\). Heroin maintenance for chronic heroin-dependent individuals, Cochrane Database of Systematic Reviews, Issue Art. No.: CD003410. DOI: 10.1002/14651858.CD003410.pub4.](#)